

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET
dr. sc. Marko Trogrlic, docent

„HRVATSKI NARODNI PREPOROD U SPLITU“

Recezeni: Prof. dr. Stijepo Obad (umirovljeni profesor Filozofskog fakulteta u Zadru)
Doc. dr. Josip Vrandečić (Filozofski fakultet u Splitu)

ZNANSTVENO PODRUČJE: Humanističke znanosti

ZNANSTVENO POLJE: Povijest

ZNANSTVENA GRANA: Nacionalna povijest novog vijeka

STUDIJSKI PROGRAM: Prediplomski studij, Odsjeka za povijest

GODINA I SEMESTAR: 2. godina, 4. semestar

FOND SATI: 30 sati predavanja + 30 sati seminara

NASTAVNI PREDMET: Hrvatska povijest 19. stoljeća

Opći kontekst

Početak tzv. Ustavnoga života (1860./1861.) započinju preporodna gibanja i u austrijskoj pokrajini Dalmaciji. Ona su zahvatila ukupnu Dalmaciju, poglavito pak njezina gradska središta, a preporodna borba se razvila se oko temeljnog pitanja koje se nametnulo već za zasjedanja tzv. pojačanog Carevinskog vijeća u Beču koje je, kao vladarevo savjetodavno tijelo, nakon pada Neoapsolutizma, trebalo raspraviti pitanje preustroja Monarhije. Na tim zasjedanjima kao predstavnici Hrvatske i Slavoniji nastupili su Ambroz Vranyczany i Josip Juraj Strossmayer, zalažući se, među ostalim, i za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. Protiv toga prijedloga istupio je zastupnik Dalmacije Francesco conte Borelli. On doduše, nije negirao da većinu dalmatinskog stanovništva čine Slaveni, ali je istodobno naglasio ulogu talijanskog jezika i kulture. Hrvatskoj je poricao pravo na Dalmaciju dokazujući da bi ona trebala ostati posebno kraljevstvo te, je, konačno, ustvrdio da je još prerano raspravljati o

pitanju ujedinjenja. Nastupi Strossmayera i Borellija u pojačanomu Carevinskom vijeću imali su snažan odjek i u Dalmaciji i u Hrvatskoj. Na valu općeg oduševljenja Banska konferencija u Zagrebu je 19. prosinca 1860. uputila apel „Braći Dalmatincima“ u kojemu se isticalo jedinstvo naroda koji živi „ovamo preko Velebita i ovamo za Velebitom“ a podijelila ga je „tuđa ruka“. Tako je otvoreno pitanje sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom koje će na dalmatinskoj političkoj sceni podijeliti duhove i dovesti do formiranja dvaju političkih stranaka, međusobno suprotstavljenih upravo oko ovoga pitanja: Narodne stranke (*narodnjaka*) koja je bila za sjedinjenje i Autonomističke stranke (*autonomaša*) koja je bila tomu suprotstavljena.

Uloga i važnost grada Splita

Split, doduše, nije bio glavni grad austrijske pokrajine Dalmacije – to je bio Zadar – ali je bio njezino najveće i gospodarski najrazvijenije gradsko središte. Po teritoriju i stanovništvu splitski je kotar bio najveći kotar u Dalmaciji. Taj je kotar obuhvaćao 4 sudska okruga ili sudske općine: Split, Trogir, Omiš i Brač, 18. tzv. političkih općina, 117 sela koja su uglavnom bila i porezna mjesta, 7 trgovišta i 92 crkvene župe od kojih je jedna bila pravoslavna. Status grada imali su Split, Trogir i Omiš. Između dva popisa 1863. i 1883. Split se povećao za oko tisuću novih žitelja, pa je od 1870-tih do 1880.-tih godina 19. stoljeća imao oko trinaest do četrnaest tisuća stanovnika. Po strukturi stanovništva, prema podacima iz knjiga vjenčanih i rođenih u Splitu, najviše je bilo težaka koji nastanjuju područja župa Varoš i Lučac. U gradu je bilo više obrtnika, trgovaca i činovnika. Split je željezničkom vezom dobio spoj prema Siveriću (Split-Siverić-Šibenik) 1877., a 1888. ona je produžena do Knina. Ta pak pruga nije osobito utjecala na povećanje lučnog prometa u Splitu, a isto tako ni u Šibeniku. Područje Splita bilo je najveće u Dalmaciji po površini zasađenoj

vinogradima. „Prva pučka dalmatinska banka“ u Splitu je osnovana 1871. a tu je sjedište imala i „Banca commerciale spalatina“ (1877.). Neposredno prije pobjede Narodne stranke na izborima u Splitu, postojalo je nekoliko autonomaških i narodnjačkih društava. Tako god. 1880.-te u Splitu postoje slijedeća društva: autonomaški *Gabinetto di lettura*, *Orchestra civica*, *Società del tiro al bersaglio* i *Società operaia*, te narodnjačka Narodna čitaonica, Slavjanski napredak i Narodna glazba. Spomenuta društva, osobito pak *Gabinetto* i Narodna čitaonica bili su i jednom vrstom klubova političkih stranaka, Narodne i Autonomaške stranke. Društveni pak i stranački život bio je vrlo živ i u splitskoj okolini - Kaštelima, Trogiru, Sinju, Omišu i na Braču. Godine 1872. u splitskoj općini bilo je ukupno 12 osnovnih škola (javnih 6 muških i 1 ženska) te po jedna muška i ženska privatna i tri pomoćne) s ukupno 630 učenika (412 đaka i 211 djevojčica) od 2469 djece. Od srednjih škola bila je u Splitu od 1817. gimnazija klasičnog tipa, koja je od 1856. postala osmogodišnja. Godine 1862. otvara se Velika realka, zamišljena kao škola koja nudi „praktična znanja“ kojoj je bila priključena i nautička škola. U nacionalnom pogledu stanovništvo splitskog kraja je hrvatsko, a ima Talijana, Srba i nešto Židova koji su svojim radom i kapitalom veoma doprinijeli razvoju Splita. U vrijeme pobjede Narodne stranke nad splitskim autonomašima, Split ima jedva 60 % onih koji su svjesni svoje hrvatske pripadnosti. Pred Narodnom strankom stajao je golem zadatak nacionalnog osvješćivanja u Splitu, kojim je kroz 20 godina - od 1860. do 1880. „suvereno“, neupitno vladao njegov gradonačelnik Antonijo Bajamonti.

Oni koraci koje je učinila spomenuta Banska konferencija u Zagrebu u Dalmaciji su mobilizirali protivnike sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. Sadržaj Careva pisma od 5. prosinca 1860. u kojemu je izražena volja da se u tom smislu sasluša mišljenje samih Dalmatinaca, bio im je dodatni poticaj. Upravo je

splitski gradonačelnik Bajamonti predvodio njihovu akciju, nastojeći dati joj širi temelj uključivanjem općina i gradskih vijeća, a na kraju i Dalmatinskoga sabora. U brzojavima skupština gradova Splita i Zadra koji su bili poslani u Beč, izražene su molbe za suzdržavanje od poduzimanja koraka vezanih za sjedinjenje do trenutka dok se o tomu ne izjasni Dalmatinski sabor. Općina Split se u tom smislu obraćala svim općinama i gradskim vijećima s pozivom da se priključe takvoj akciji, na što je većina Vijeća s područja uže Dalmacije i otoka pozitivno odgovorila. Općinsko vijeće na čelu s Bajamontijem nije štedjelo napora da pridobije šire slojeve splitskog društva za akciju protiv ujedinjenja. U Splitu je osobito uživao potporu velovaroških pučana. Protiveći se ujedinjenju Dalmacije s Hrvatskom, Bajamonti je zastupao tezu da je za stanovnike Dalmacije najpovoljnije da ne budu „ni Talijani, ni Slaveni, već da ostanu Dalmatinci“. U tomu je mišljenju sadržana bit „dalmatinstva“ odnosno ideje o postojanju posebnog dalmatinske nacije.

Na tu Bajamontijevu tvrdnju izrečenu na sjednici splitskog Općinskog vijeća od 23. prosinca 1860. kada je po prvi put javno nastupio protiv ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom nazvavši ga „velikom nesrećom“, snažno su reagirali M. Pavlinović, K. Ljubić i drugi, a najoštrije Ante K. Matas u posebnoj brošuri „Šilo za ognjilo“. On je, naime, Bajamontiju zamjerio da neutemeljeno predstavlja ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom kao fuziju, pod čim podrazumijeva podređivanje Zagrebu, dokazujući da to nije tako, da to nije namjera Hrvatske, niti da je želja Dalmacije koja bi trebala sačuvati svoje privilegije i autonomiju. Na Bajamontijevo mišljenje glede nacionalne pripadnosti Dalmatinaca replicirao je ustvrdivši da dalmatinska nacija kao takva ne postoji i da je izmišljotina dalmatinskih Talijana koji pod zemljopisnim pojmom skrivaju svoje „italianità“. Stoga je osvojenje vlasti u tako jakom središtu kao što je bio Split sa tako nastrojenim gradonačelnikom kakav je bio Bajamonti bio veliki

izazov za Narodnu stranku i njezino vodstvo. Osvajanje vlasti u njoj, bilo je jasno, značilo bi ne samo snažan impuls onim Općinama koji su se još uvijek nalazile u rukama Autonomaske stranke, nego također i svekolikom preporodnom pokretu u Dalmaciji.

Put ka pobjedi

Narodne stranke u Split

Pobjeda Narodne stranke u Splitu bio je veliki njezin uspjeh. Tom pobjedom s političke pozornice silazi jaka osoba Autonomaske stranke u Dalmaciji. Narodnjačka pobjeda u Splitu, po samom priznanju Bajamontijeva biografa Randija, bio je za dalmatinske autonomaše težak, zapravo nepodnošljiv, poraz od koga se više nisu oporavili: „Gubitak stare i slavne splitske općine primorao je dalmatinske Talijane da dodju do dna svoje austrijske 'doline suza'. Od gotovo 80 općina, koje su se 1861. plebiscitarno suprotstavile aneksiji s Hrvatskom, ostala je u talijanskim rukama, jedina važna, ali posljednji svjetionik, zadarska općina, spašena po cijenu poniženja. Neka druga općinica u kojoj su Talijani imali još većinu ili samo manjinu, malo je značila, a zatim moglo se predvidjeti da će pravac vladine politike ubrzo ukloniti Talijane i sa ovih posljednjih obrambenih mjesta.“ Tako Randi, Bajamontijev biograf.

Hod ka pobjedi Narodne stranke na općinskim izborima u Splitu 1882. godine tekao je slijedećim fazama:

Godine 1880. (31. listopada) Namjesništvo je svojim dopisom br. 2095/pres. raspustilo upravu splitske općine, čemu su neposredni povod bili poznati neredi u toku ljeta 1882. koje su izazvali članovi streljačkog društva *Società dei bersaglieri*. No, glavni uzrok raspuštanja Splitske općine bilo je Bajamontijevo veoma rasipničko upravljanje općinskom imovinom koje je trajalo punih 12 godina. Vlada je Aleksandra Nallinija, višeg upravnog činovnika, postavila za općinskog upravitelja u Splitu sa zadaćom da

sredi materijalno poslovanje Općine – dovedeno u katastrofalno stanje Bajamontijevim „transakcijama“ koje je razotkrio Gajo Bulat - uvede red u javnom životu te sprovede izbore. Odmah zatim počela je izborna kampanja. Glavnu agitaciju narodnjaci su usmjerili prema biračima drugog i trećeg izbornog tijela/kurije, kojemu su pripadali bogatiji i obrazovaniji birači. Tu su igrali na kartu neurednog poslovanja općinske administracije, velikog deficita Općine i velikih nameta, nedovoljnog reda i mira u Općini, slabog poslovanja društva „Associazione dalmatica“ gdje su mnogi od njih uložili novac, a sad su, tako reći, gotovo ostali bez njega. To je bila bit antibajamontijevske kampanje Narodne stranke. Na pobjedu u trećem izbornom tijelu/kuriji teško je bilo i pomisliti, jer je Bajamonti bio „idol“ najširih slojeva pučanstva grada Splita. Ono što je bilo od osobite važnosti, bilo je da glasovi seoskog stanovništva općine, koje ih je slijedilo, dođu do adekvatne vrijednosti s glasovima gradskog stanovništva, što se postiglo podjelom općine na izborne sekcije.

I. sekciju činio je Split s varošima, a ona je birala u prvom tijelu 12, a u drugom i trećem tijelu po 6 vijećnika, u ukupnom pak broju 24 vijećnika;

II. sekcija, sa selima Solin, Mravince, Kućine, Kamen, Stobreč i Slatine, birala je u drugom i trećem tijelu po tri vijećnika, ukupna njih 6;

III. sekcija, sa selima Žrnovnica, Sitno, Srinjine, Jasenice i Podstrana, birala je također u drugom i u trećem tijelu po tri ili ukupno 6 vijećnika.

Izbori za treće izborna tijelo počeli su 17. srpnja 1882. i dali su slijedeći rezultat: U Podstrani narodnjaci su dobili sva četiri mandata koja je tamošnja izborna sekcija mogla birati. U Solinu je – prema riječima Dujma Mikačića – bio izabran „jedan polutan i jedan seoski autonomaš koji nije razumjevaao talijanski...“. U trećem pak tijelu splitske sekcije, autonomaši su odnijeli punu pobjedu – svih šest vijećnika koje su mogli birati birači Splita pripali su njima – Narodna je stranka u drugom i

prvom izbornom tijelu zadobila sva 24 vijećnička mjesta, i tako pobijedila sa 28 spram 8 autonomaških vijećnika. Nova je općinska uprava pod vodstvom Narodne stranke ustoličena u Splitu 9. studenoga 1882. a za prvoga načelnika joj je izabran Dujam Rendić Miočević.

Odjeci i značenje pobjede Narodne stranke u Splitu 1882. godine

Odjek narodnjačke pobjede u Splitu odjeknuo je ne samo širom Dalmacije nego i Banskom Hrvatskom odn. u „prekovelebitskoj Hrvatskoj“ kako su je tada nazivali te također i u Istri. Tako su, primjerice, zagrebačke su „Narodne Novine“ skromno ali vrlo korektno izvijestile o ovoj pobjedi. „Agrar Zeitung“ pišući pak o njoj kao o „sjajnom rezultatu (izbora) za narodnu stvar“. Neodvisni pak „Pozor“ iza kojega su stajali Strossmayer, Rački i Mrazović te dalmatinci Kosta Vojnović i Šime Mazzura, je, uz pravašku „Slobodu“, najviše i s velikim oduševljenjem pisao o događajima u Splitu. „Pozor“ je čak usporedio Split s biblijskim izgubljenim sinom koji se sam povratio ocu tj. hrvatstvu. Pravaška pak „Sloboda“ je zapisala: „Odsele Zvonimirova prvostolnica mora se brojiti među čisto hrvatske općine.“ O uspjehu Narodne stranke u Splitu izvijestila je i istarska „Naša Sloga“. Pobjede Narodne stranke koje su zatim uslijedile, posebice pak ona za Trogirsku i Starigradsku općinu, pokazale su da je ono što se na izborima u Splitu dogodilo imalo značenja za politički razvoj uza čitavu Dalmaciju. Kako je već rečeno Split je i njegovo područje bio gospodarski i socijalno najjači dio Dalmacije, te je stoga u njemu bio najjačim i sloj liberalnog građanstva, te također kako slavodalmatinski tako i hrvatski nacionalno integracijski pravac. Sukob tih dvaju pravaca na splitskom području je najduže trajao i imao je najveće značenje za čitavu pokrajinu stoga i najviše opterećujući za čitavo narodnjačko građanstvo Dalmacije. Pobjeda Narodne stranke u Splitu, koja je također

svoje poteze prema vladi znala mudro podređivati potrebama „splitskog pitanja“, lokalnih političkih odnos itd., označava stoga ne samo završetak jedne etape političkog razvitka, već označava također dovršetak preporodne etape u procesu hrvatske nacionalne integracije dalmatinskog građanstva. Stoga je sasvim opravdano u periodizaciji Narodnog preporoda upravo pobjedu Narodne stranke na izborima za Općinsko vijeće u Splitu uzimati kao događaj koji doista označava njegov završetak.

LITERATURA:

Antoni Cetnarovicz, *Narodni preporod u Dalmaciji*, Zagreb, 2006.

Hrvatski narodni preporod u Splitu (zbornik radova), Split, 1984.

Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri (Zbornik), Zagreb, 1969

Duško Kečkemet, *Hrvatski narodni preporod u Splitu. Zbivanja i likovi*. Split, 1999.

Jaroslav Šidak –Mirjana Gross-Igor Karaman-Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskoga naroda 1860-1914*. Zagreb, 1968.

Josip Vrandečić, *Dalmatinski autonomistički pokret*, Zagreb, 2006.